

YU ISSN 0353-9008

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКУ КУЛТУРУ

ГЛАСНИК

БЛШТНА

СВЕСКА 45

ПРИШТИНА - ЛЕПОСАВИЊ
2018

Главни и одговорни уредник

Проф. др Драган Танчић,
научни сарадник

Уређивачки и редакцијски одбор

Проф. др Волфганг Роџбах, академик, Беч
Проф. др Татјана Сењушкина, Симферопол
Др Андреј Мохов, Севастопол
Др Наталија Николаевна Муравјева,
Ростов-на-Дону
Др Екатерина Ентина, Москва
Др Шак Б. Ханиш, Сан Дијео
Доц. др Стефан Анчев, Велико Трново
Др Тодор Галунов, Велико Трново
Проф. др Недељко Станковић, Тузла
Др Мирко Томасовић, Фоча
Проф. др Марко Атлагић
Проф. др Бошко Сувајџић
Проф. др Миласав Савић
Др Александар Мартиновић
Доц. др Далибор Елезовић
Проф. емеритус др Живота Радосављевић
Проф. др Драган Танчић
Проф. др Миодраг Гордић
Проф. др Урош Шуваковић
Проф. др Тиодор Росић
Проф. др Јасмина Новокмет
Проф. др Весна Минић
Проф. др Голуб Јашовић
Проф. др Здравко Делетић
Др Јасмина Ахметагић
Др Велибор Лазаревић
Др Драгана Јањић
Др Срђан Словић
Др Иван Бечић
Др Весна Зарковић
Др Ивана Женарју Рајовић
Др Далибор Велојић
Др Марија Јефтимјевић Михајловић
Др Мирјана Бечејски
Др Гордан Бојковић
Др Александар Павловић
Проф. др Обрад Стевановић
Др Ана Мумовић
Др Бојан Шево
Др Звездана Елезовић
Др Милутин Живковић

Резимеи на енглеском језику

Срђан Словић

Лектор

Јасмина Ахметагић
Марија Јефтимјевић Михајловић
Мирјана Бечејски
Ана Стишовић Миловановић
Јасмина Кнежевић Михаиловић
Сена Михаиловић Милошевић
Мунуба Дрековић

Издавач

Институт за српску културу
Приштина – Лепосавић
e-mail institut.skp@gmail.com

УДК 008

Компјутерска обрада и ишама
GID „PI-PRESS“, Pirot

Тираж 120

Сви чланци објављени у часопису „Баштина“
су рецензирани

Вишећа на корицама

Призренско четворојеванђеље,
јеванђелист Марко
Дизајн насловне стране Петар Ђуза

Editor-in-chief

Professor Dragan Tančić, PhD,
Research Associate

Editorial Board

Professor Wolfgang Rohrbach, PhD, academician, Vienna
Professor Tatyana Senyoshkina, PhD, Simferopol
Andrey Mokhov, PhD, Sevastopol
Nataliya Nikolaevna Muravyeva, PhD,
Rostov-on-Don
Ekaterina Entina, PhD, Moscow
Shak B. Hanish, PhD, San Diego
Assistant Professor Stefan Ančev PhD, Veliko Trnovo
Todor Galunov, PhD, Veliko Trnovo
Professor Nedeljko Stanković, PhD, Tuzla
Mirko Tomasović, PhD, Foča
Professor Marko Atlagić, PhD
Professor Boško Suvajdžić, PhD
Professor Milisav Savić, PhD
Aleksandar Martinović, PhD
Assistant Professor Dalibor Elezović, PhD
Professor Emeritus Života Radosavljević, PhD
Professor Dragan Tančić, PhD
Professor Miodrag Goričić, PhD
Professor Uroš Šuvaković, PhD
Professor Tiodor Rosić, PhD
Professor Jasmina Novokmet, PhD
Professor Vesna Minić, PhD
Professor Golub Jašović, PhD
Professor Zdravko Delečić, PhD
Jasmina Ahmetagić, PhD
Velibor Lazarević, PhD
Dragana Janjić, PhD
Srđan Slović, PhD
Ivan Becić, PhD
Vesna Zarković, PhD
Ivana Ženarju Rajović, PhD
Dalibor Velojić, PhD
Marija Jeftimijević Mihajlović, PhD
Mirjana Bečejski, PhD
Gordan Bojković, PhD
Aleksandar Pavlović, PhD
Professor Obrad Stevanović, PhD
Ana Mumović, PhD
Bojan Ševo, PhD
Zvezdana Elezović, PhD
Milutin Živković, PhD

Summaries in the English language

Srđan Slović

Lector

Jasmina Ahmetagić
Marija Jeftimijević Mihajlović
Mirjana Bečejski
Ana Stišović Milovanović
Jasmina Knežević
Sena Mihailović Milošević
Muniba Dreković

Publisher

Institute for Serbian Culture
Priština – Leposavić
e-mail institut.skp@gmail.com

UDK 008

Computer Text Processing and Print
GID „PI-PRESS“, Pirot

Circulation 120

All articles published in the journal „Baština“
are reviewed

Vignette on the Covers

The Prizren's Four Gospels
Evangelist Marko
Cover page design by Petar Đuza

УДК 323.1(=163.41):(=18)](497.115)(091)
91:929 ЦВИЈИЋ Ј.

Прегледни рад

Стефан Љ. ДЕНДА*

Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ, Београд

Јасна М. МИЦИЋ**

Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ, Београд

Жељко Н. БЈЕЉАЦ***

Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ, Београд

АКТУЕЛНОСТ ЦВИЈИЋЕВИХ ИСТРАЖИВАЊА У КОНТЕКСТУ СРПСКО-АЛБАНСКИХ ОДНОСА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ****

Апстракт: Подручје Косова и Метохије је одувек интригирало истраживаче, укључујући и истакнутог географа Јована Цвијића, како због свог стратешког положаја и физичко-географских особености, тако и због динамичних етнографских процеса. Насељен словенским племенима од најстаријих времена, највећи процват доживљава у средњовековној немањићкој држави. Након пада српске државе под османску власт, велики број Срба се измештао ка северу, док арбанашка племена заузимају овај простор. Ослабљени Балканским и Првим светским ратом, КиМ улазе у састав прве Југославије. Прву половину XX века обележио је пораст удела албанског становништва, уз организовано насељавање Срба кроз колонизационе процесе. Након Другог светског рата и формирања СФРЈ, српско национално питање је игнорисано и стављано у други план. Распад федеративне државе довео је до кулминације албанског национализма на КиМ, који је убрзо прерастао у оружани сукоб. Укључивањем НАТО-а и бомбардовањем СРЈ, уз подршку Албанаца извршено је једно од највећих етничких чишћења у савременој историји. Данас, десет година од једностраног проглашења независности Косова, преговара се о кључним питањима заштите националних интереса и побољшања животних услова српске заједнице у јужној покрајини.

Кључне речи: Јован Цвијић, хронологија догађаја, српско-албански односи, етнографски процеси, миграције, Косово и Метохија.

* истраживач-сарадник, s.denda@gi.sanu.ac.rs

** истраживач-сарадник, j.micic@gi.sanu.ac.rs

*** научни саветник, z.bjeljac@gi.sanu.ac.rs

**** Рад је написан у оквиру пројекта *Географија Србије* (ев. бр. 47007), који је одобрило и финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

УВОД

У години обележавања великих јубилеја, значајно место треба дати и објављивању *Балканској њолуостџрва*, обимне антропогеографске студије великог српског географа Јована Цвијића штампане на француском језику у Паризу 1918. године.¹ Подручје Косова и Метохије (КиМ) одувек је било предмет интересовања многих истраживача, међу којима и нашег научника светског гласа.²

Према Цвијићевом мишљењу, раној насељености косовско-метохијског простора допринела су два чиниоца, стратешки положај и повољне физичко-географске прилике.³ Ту се мисли на отвореност КиМ према егејском (Моравско-вардарска долина), а још више ка јадранском правцу (долина Дрим–Маћа), чиме се остварује најкраћа веза централног Балкана и мора (пристаништа Драч и Медова).⁴ Његову улогу илуструје податак да делови покрајине улазе у састав тзв. територијалног језгра и централне области Балканског полуострва

-
- 1 У овој години се обележава стогодишњица пробоја Солунског фронта, завршетка Великог рата, и формирања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, годишњице доношења резолуције Информбироа (1948), масовних студентских демонстрација (1968), и антибирокуратске револуције (1988/89) широм СФРЈ.
  - 2 Као врстан познавалац Балканског полуострва у више наврата је боравио на стручним екскурзијама на простору Старе Србије, па самим тим и КиМ. Први пут је током 1890. године заједно са геологом Јованом Жујовићем посетио места у долини Скопља и Митровице. Самостално се попео на врх Љуботен (Шар планина), када се по први пут сусрео са „арбанашким племенима која су своја негодовање показала на претећи и опасан начин“ (Цвијић 1965: 60). Следеће далекосежније истраживање реализовао је током 1900. године када је посетио велики део КиМ. За путовања кроз области Турског царства добијао је одобрења (бујурулдије) највиших власти (Цвијић 1965). Током боравка увек би имао оружану пратњу, нарочито у забаченим областима Проклетија која је истраживао током 1901. и 1913. године. Често се дешавало да је могао stradати само јер је био под шеширом, а не албанским кечетом, забележио је Станковић (2006).
  - 3 У физичко-географском смислу, ово подручје чине Великокосовска и Метохијска котлина са њиховим планинским залеђем, раздвојене Дреничком висијом (Marković 1980). Међутим, данашње КиМ се не налазе у оквиру својих природних, историјско-географских и етнографских граница (Radovanović 1995), о чему ће више речи бити у наставку рада.
  - 4 Иако су излаз на Егејско море и уздужна веза Митровица–Качаник–Скопље–Солун апострофирани, много већу улогу за КиМ је имао попречни јадрански коридор и веза Ниш–Приштина–Призрен–Тирана–Драч, о којој се и данас интензивно расправља.

(Цвијић 1921а).⁵ Са друге стране издваја се богатим водним ресурсима, шумама и рудама, плодном Метохијском котлином и утицајима медитеранске климе, чиме се убраја у најповољније делове полуострва (Цвијић 1913). Оба фактора су утицала да овај простор постане средиште политичких, војних, економских интереса и културних процеса у дугом историјском раздобљу.

КОСОВО И МЕТОХИЈА У ИСТОРИЈСКОМ КОНТЕКСТУ

Најстарија документа указују да се насељавање словенских племена на овом поднебљу везује за период VII–X века. Иако део јавности указује да су староседеоци Илири представљали претке данашњих Албанаца, такви докази не постоје (Bataković 2017). Различити византијски извори указују да се они први пут помињу тек 1081. године (Секуловић–Гиговић 2008). Штавише, и бројне средњевековне повеље (Хиландарска, Светостефанска, Грачаничка, Дечанска, Бањска и др) указују на већински српски живаљ, уз присуство Арбанаса, Влаха и других етничких група у незнатном броју (Богдановић 1986).⁶ Успоном средњевековне немањихке државе (1204–1455), простор КиМ постаје политички, рударски, духовни и културни центар, као и раскршће трговачких путева.⁷ Такође, наводи се да је Космет XIII–XV века била најхомогенија област српске државе, са свега 2–3% Арбанаса западно од Ђаковице (Гађиновић 2012). Најмање три одреднице се везују за ово раздобље. Прва јесте по много чему пресудна Косовска битка (1389). Са друге стране, овде је било и седиште Архиепископије пећке (1346–1457; 1557–1766), док је Призрен био повремена престо-

5 Границе ове области се налазе у четвороуглу Скопске котлине (југ), Ниша (север), Овчег поља и Софије (исток) до Митровице на западу. Несумњиво Косово, као једна од најважнијих целина, чини део централне области, али није њено право језгро. Наиме, простор скопско-прешевске области тј. Скопље чини седиште те области (Цвијић 1906).

6 Према Богдановићу (1986), постојање албанског становништва на овом простору је тешко пратити пре Великих сеоба народа. Етногенезу Албанаца као историјску чињеницу можемо посматрати тек од XIII века. Доласком на Балкан, Словени насељавају речне долине, а планинске просторе препуштају номадском становништву, међу којима су и преци данашњих Албанаца. Такође, српско-албанске односе карактерисала је „симбиоза“ све до XVI века и исламизације Арбанаса.

7 О значају простора сведочи постојање рударских центара Трепча, Ново Брдо, Јањево, али и бројних трговачких праваца од којих су најважнији тзв. босански пут (Босна–Рашка–Македонија), и веза између централне Србије и Дукље (Цвијић 1921а; Bataković 2015).

ница српских владара Стефана Душана (1331–1355) и Стефана Уроша V (1355–1371). Како Цвијић (1902: 195–196), истиче:

„У Метохији је живео најкултурнији део нашег народа, у коме су биле најсвежије успомене о српској држави; знао је тај народ, као што и данашњи српски досељеници знају, да су Метохија и Косово били центри немањихске државе, знали су за велике историјске догађаје, који су се баш на овом земљишту десили, гледали су главу српске цркве, највеће и најлепше немањихске црквене грађевине, разорене царске и краљевске дворе“.⁸

Иако се српска држава одржала до средине XV века, велики део становништва из јужних области се морао селити у моравску Србију, Зету, Босну и Херцеговину, а мањи део у Аустроугарску (Цвијић 1922а).

СРПСКО-АЛБАНСКИ ОДНОСИ ПОД ОСМАНСКОМ ВЛАШЋУ

Освајање Косова и Метохије (1455), и пад Српске деспотовине (1459) означио је почетак вишевековног ропства и насиља од стране Османлија које је потрајало све до 1912. године. Током целокупне турске владавине, поготову у XV и XVI веку, долази до масовног пустошења територије, исељавања и исламизације Срба. Највеће миграције Срба забележене су током аустријско-турских ратова (1690. и 1730. године), а претпоставља се да је услед турских и татарских налета преко 180.000 људи мигрирало на север (Bogdanović 2015). Подаци говоре да је више од 50.000 Срба са Косова прешло у Хабзбуршку монархију, највише на данашњу територију Војводине (Мирковић 2014). Током XVII века Арбанаси су се досељавали као католици, али убрзо прелазе у ислам (Јањетовић–Селинић 2017). Након великих сеоба они заузимају традиционално српске просторе и на различите начине покушавају да истисну српски народ (Цвијић 1922а). Цвијић албанску миграцију посматра као „мирну и тиху“, али као константан процес (Цвијић 1902), чије трагове можемо тражити још од краја XIV века, у науци познатих метанастазичких кретања.⁹ Њихово досеља-

8 За Цвијића је најважнији био историјски значај ове области коју је сматрао најбогатијом остацима старе српске државе у јужнословенском делу Балкана. Посебно је истицао манастире (Грачаница, Бањска, Пећка патријаршија и Дечани), Приштину и Паун поље краља Милутина, Магзит поље и цркву Самодрежу везане за Косовску битку (Станковић 2006).

9 Треба истаћи да Цвијић није имао непријатељски став према албанској популацији, већ му је као истраживачу био етнолошки интересантан феномен да се са њиховим досељавањем паралелно одвија процес исељавања Словена са посма-

вање (метанастазис) се испољавало кроз четири миграционе струје (Цвијић 1922δ).¹⁰ Долази до масовне албанизације преосталих Срба, у народу познатих као „Арнаути“, нарочито у Метохији; само прихватањем ислама, арбанашког језика, културе, одевања и обичаја они бивају заштићени од даљег терора. О томе је писао и Цвијић (1921a: 177), указујући да „многе арбанашке породице знају да су православног, српског порекла“.¹¹ Као врстан познавалац подручја Косова, Атанасије Урошевић (1965; 1987) наводи да је колонизација Арбанаса из планинских области Албаније у већој или мањој мери настављена све до средине XIX века. На такав начин дошло је до значајне промене етничке и верске структуре.

Устанци Срба против турских власти почетком XIX века на простору тзв. Старе Србије, а поготову КиМ довели су до јачања исламизираних Албанаца.¹² Политичке реформе у Османском царству утицале су на племенску анархију предвођену албанским разбојницима (качаци), чији је циљ било очување постојећих привилегија (Bataković 1999). Према Богдановићу (2015), 50-их и 60-их година XIX века забележени су масовни злочини над српском популацијом. Предстојећи српско-турски ратови (1876; 1877–1878), довели су до пораза албанских трупа и исељавања преко 30.000 људи из Нишког санцака, чиме је готово неопажено извршено насељавање Срба из Лаба, централног и северног Косова у област Топлице, Јабланице и Пчиње (Урошевић 1965). Живот Срба у формираном Косовском вилајету (1877–1913), драстично се погоршао након Берлинског конгреса и формирања националистичке Призренске лиге (1878). Њен циљ је био ослобађање од Отоманске власти и уједињење свих земаља у којима живе Албан-

---

тране територије (Грчић 2015).

- 10 За подручје КиМ директно се везују малисорска струја (кретање мешовито српско-арбанашког становништва са простора Проклетија на КиМ, али и област западно од Новог Пазара) и дукађинска струја (кретање арбанашког становништва из области Мирдита, Лурије и Маће и досељавање на простор КиМ, шарпланинских жупа и област Призрена) (Цвијић 1922δ).
- 11 Као Цвијићев следбеник, Јевто Дедијер је указивао на вековну етничку доминацију Срба на простору КиМ, која је значајно измењена бројним процесима (насилно исељавање Срба, арбанашење и културна асимилација) (Дедијер 1912).
- 12 Средњевековна Стара Србија је представљала најважнију српску земљу која је условно обухватала две целине: Скопску (јужну) и Косовску (северну) Стару Србију са Метохијом, Призренском котлином и Подгором. Представљала је област сучељавања моравско-вардарских и динарских Срба (Дедијер 1912). Данас се у окриљу њених граница налазе вардарска Македонија, КиМ и Рашка област (некадашњи Новопазарски санцак).

ци (Марковић 2006). Управо, оснивање Лиге је основна идеја водиља пројекта етнички чисте „Велике Албаније“, која се реализује и данас.¹³ Извештаји српских конзула у Приштини Луке Митровића, Тодора Станковића и Бранислава Нушића указују на опште безакоње и насиље које је настављено и током прве деценије XX века (Војводић 2007). Наводи се чак да је и Ибарски Колашин, „обновљена оаза и традиционална скривница православних Срба“ због арнаутске активности у потпуности била одсечена од Митровице (Денда–Стојановић 2017). Према Радовановићу (2006), у периоду 1878–1912. године са Косова према Копаонику, Карановцу, Расини, Топлици и Јабланици избегло је преко 150.000 Срба, а досељено десетине хиљада раније исељених мухаџира. Тиме су Срби балканске ратове дочекали као мањина (око 20% укупне популације).¹⁴

ЖИВОТ НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ ОД ВЕЛИКОГ РАТА ДО ФОРМИРАЊА СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Након Балканских ратова 1912/13. године, на Лондонској мировној конференцији (мај 1913. године) утврђене су границе, чиме област Косова припада Краљевини Србији, а Метохија Краљевини Црној Гори (Bataković 2008). Током Првог светског рата (1915. година) КиМ су окупирале аустро-угарске и бугарске снаге, те Србија поново губи контакт са овим простором. Наступа време албанско-бугарске доминације праћене прогоном цивила и убијање свештенства чији трзаји опстају до средине 1918. године (област Пећи) када српске снаге сламају отпор. Читава територија припада новонасталој Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца (1918), а границе постављене на Мировној конференцији у Паризу 1919/20. године коначно су дефини-

13 У данашњим оквирима ова творевина би обухватала територије Албаније, КиМ, делове јужног дела Централне Србије (Бујановац, Прешево, део Рашке и Топличке области), источне и јужне делове Црне Горе (Плав, Рожаје, Гусиње, укључујући и Подгорицу, Улцињ и део општине Бар), западне и северне делове Македоније (Тетово, Гостивар, Кичево, Дебар, Струга, Куманово и Скопље), јужни Епир са Јањином у Грчкој (Борозан 1995).

14 Професор Милован Радовановић је као један од највећих антропогеографа друге половине XX века најбоље познавао простор КиМ, а посебно његове етничке и демографске процесе. Објавио је већи број монографских дела и научних радова на ту тему, а 90-их година руководио је пројектом истраживања шарпланинских жупа (Сиринић, Гора, Опоље, Средска).

сане Фирентинским протоколом из 1926. године (Мирковић 2014).¹⁵ Као један од учесника процеса, Цвијић је показивао задовољство што Србија након више векова губи територијални контакт са Турском. Истовремено, он упозорава да се јужна граница мора ојачати јер она штити организовану државу од насилних упада анархичних арбана-шких племена (Цвијић 1921δ).

У послератним годинама живот у Краљевини СХС, а потом и Краљевини Југославији (1929), након векова насиља, пружио је утеху православном живљу.¹⁶ Главне активности на реинтегрисаној територији огледале су се у спровођењу аграрне реформе (укидање феудалних односа) и процесу колонизације, чиме би се након дужег времена успоставила етничка равнотежа (Богдановић 1986).¹⁷ О нарушеном стању говоре подаци пописа становништва из 1921. године, где је према језичкој припадности било присутно око 289.000 Албанаца (64%). Сличне податке наводи и Батаковић (2008), према коме у етничком и националном погледу Срби чине 21% укупне популације. Стога, у два циклуса колонизације (1922–1929 и 1933–1938) у складу са Уредбом (1920), а потом и Законом о насељавању јужних крајева (1931) из неплодних и економски заосталих предела досељено је око 10.900 породица или 60.000 колониста на приближно 121.000 хектара (15% данашњег КиМ) (Гаћеша 1990). За њихове потребе изграђено је око 330 насеља. Већину неалбанских колониста чинили су Срби из Црне Горе, Херцеговине, Лике, Далмације, Рашке области и Војводине, а у мањем броју и Хрвати, Словенци, Власи, Русини, Немци и други (Павловић 2008). Поменуите активности су продубиле међуетничке сукобе, а организација качака у тзв. Косовски комитет (1919–1924) довела је до напада на колонисте, поготову у пограничном појасу и подручју

15 Јован Цвијић је као члан етнографско-историјске секције учествовао у дефинисању граница новоформиране државе. Као научник и заговорник југословенске идеје и јединствене државе Срба, Хрвата и Словенаца залагао се за етничке принципе, али уз уважавање историјских аргумената и географске природе (Радојевић 2015). У том духу био је један од оснивача Југословенске демократске лиге, удружења српских интелектуалаца и политичара у Паризу 1918. године.

16 Територијалном организацијом простор КиМ је од 1922. године био „испарчан“ између Рашке, Косовске и Зетске области (Звечански, Косовски, Метохијски, Призренски округ и Качанички срез Скопског округа) да би поделом на бановине највећим делом припао Вардарској, а мањим делом Зетској и Моравској бановини (1929).

17 У читавом међуратном периоду улагани су велики напори у „опоравак и оснаживање“ простора тзв. Јужне Србије (КиМ и Македонија) као привредно, саобраћајно и културно најзаосталијим областима тадашње државе (Бјелица 2006).

Дренице (Павловић 2009). Иако је постојала намера повећања удела српског становништва кроз процес колонизације, реформе, али и прихват дела муслиманске популације од стране Турске (око 200.000 људи), план никада није реализован (Јањетовић–Селинић 2017).¹⁸ Подаци пописа из 1931, али и документи из 1939. године, указују на континуиран пораст броја Срба и Црногораца (удео 27–33%), али уз истовремени апсолутни пораст албанске популације на 350.000 или 55% (Вјелажас 2007). Тиме, по ко зна који пут у историји, Срби дочекују ратни вихор Другог светског рата као мањина.

Припајањем већег дела Косова и целе Метохије јуна 1941. године Великој Албанији, под италијанским протекторатом настављен је вековни пројекат. Циљ је био да Албанци поврате своје изгубљене привилегије из турског доба, а да се притом изврши и смена становништва масовним убијањем колониста и слањем староседелаца у концентрационе логоре (Милосављевић 2010). Након италијанске капитулације, 1943. године уз подршку Немачке оживела је друга Призренска лига (Вогдановић 2015). Под њеним окриљем формирана је терористичка група „Црна рука“, а националистичка организација „Бали комбетар“ организовала је тзв. косовски пук са улогом етничког чишћења КиМ (Гађиновић 2008). О њиховом успеху сведочи податак да је у периоду 1941–1944. године протерано између 70.000–100.000 Срба, убијено више десетина хиљада, док је са друге стране према проценама досељено око 70.000 Албанаца (Вјелажас 2007). Захваљујући овим активностима, српска заједница на КиМ завршетак рата 1945. године и формирање социјалистичке Југославије дочекују у јако тешкој ситуацији.

ПОЛОЖАЈ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ У КОМУНИСТИЧКОМ ПОРЕТКУ

Стратегијски, уколико Призренска лига из 1878. године представља идеолошку фазу настанка Велике Албаније, дотле је комунистички период поставио темеље за такву творевину и изазвао бројне проблеме са којима се данас суочавамо. Готово паралелно са антију-

18 Крајем 20-их и у првој половини 30-их година Косовски комитет је имао пуно подршку илегалне Комунистичке партије Југославије која је званичну власт оптуживала за „великосрпску хегемонију“. Позивала је радничку класу да „свесрдно помаже борбу раскомаданог и угњетеног албанског народа за независну и уједињену Албанију“ (Бјелица 2006: 414).

гословенском побуну Албанаца на КиМ (крај 1944. и почетак 1945), одлуком Националног комитета ослобођења Југославије од 06. марта 1945, привремено се забрањује повратак колониста „не би ли се излагали тешкоћама и непотребним трошковима пута“ (*Službeni list DFJ, br. 13/1945*). Претпоставља се да је одлуком било обухваћено око 60.000 људи. Каснијим Законом о ревизији колонијалних односа (август 1945. године) дозвољен је повратак неколико хиљада колониста (углавном комуниста), док је током исте године преко 75.000 Албанаца досељених у периоду Другог светског рата добило држављанство Србије (Bataković 1999). Уставом ФНРЈ из 1946. године, Југославија се организује као федерална држава шест република, као и аутономне покрајине Војводине и аутономне Косовско-метохијске области. Иако је у периоду до 1948. године постојала идеја спајања Косова и Албаније у седму републику она пропада усвајањем резолуције Информбироа и нарушавањем југословенско-албанских односа (Пић 2007). Први послератни резултати пописа (1948), као и пописи из 1953. и 1961. године, указују на повећање удела Срба и Црногораца који су чинили око 1/3 становништва. Томе је допринео изузетно висок наталитет како међу албанском, а у мањој мери и међу српском популацијом, али и политика „херметички затворених граница“ са Албанијом до седамдесетих година, чиме је значајно смањен обим миграција (Аритонових 2010).

На другој страни, унутар СР Србије врши се прекрајање граница, где се делови тзв. Старе Србије и Ибарског Колашина (општина Лепосавић) припајају јужној покрајини (Radovanović 1995).¹⁹ У политичком смислу најзначајнији је период 60-их година када је дошло до слабљења савезних и републичких, а јачања покрајинских органа, како је наведено, с циљем „децентрализације, дебиروقратизације и привредне реформе“. Доношењем новог Устава 1963. године, албанска

19 Успостављањем административно-политичке територије у границама покрајине нашле су се и области Гора, Опoље, Средска, и Руговски крај, затим Лаб (Мало Косово), Ибарски Колашин (Зубин Поток), а потом и крајеви Горња Морава, Изморник и Новобрдска Крива Река (Степић 1997). Иако део истраживача тврди да је тиме побољшана ситуација на КиМ јер су поменуте области већински насељавали Срби и други неалбанци, супротно становниште заступа проф. Радовановић. Према његовом мишљењу, излазак из природних граница и уплитање у просторе јужне и централне Србије, имао је за циљ увођење албанске популације у традиционалне српске просторе, где је нема или где је у незнатном броју (Radovanović 1995; 1998a). О претходно наведеним целинама више запажања су изнели бројни антропогеографи, етнологи, лингвисти, историчари уметности (Атанасије Урошевић, Милисав Лутовац, Миленко Филиповић, Косовка Ристић, Мирко Букумирић, Светозар Стијовић, Јован Трифуноски и други).

заједница добија статус народности. Истовремено се врше административне промене (укидање срезова), а ова територија добија статус покрајине, из чијег назива је током 1969. године избачена Метохија (Petrović–Stefanović 2010). Оваквом исходу претходила је смена Александра Ранковића са чела Управе државне безбедности (1966), који је према мишљењу Албанаца био заштитник српских интереса у јужној покрајини (Daskalovski 1999). Додатна подршка будућим сепаратистичким тежњама албанских националиста пружена је током масовних протеста крајем новембра 1968. године (Вилотић 2006).

У првој половини седамдесетих година Албанци су на све начине покушавали да укажу на своју незавидну позицију у оквиру СР Србије. Истицали су лошу економску ситуацију, иако је за Космет издвајано око 30% републичког буџета, као и милијарде долара вредне позајмице које су плаћали федерални органи. Тим путем је привреда овог неразвијеног подручја подигнута на виши ниво, иако још увек није био достигнут адекватан степен развоја.²⁰ Такође, огромна средства су издвајана за образовни, културни и здравствени сектор. Задовољству Албанаца није допринело ни доношење новог устава 1974. године, којим покрајине добијају значајнију аутономију, постајући конститутивни елементи федерације (Bellamy 2000).

Без обзира на добијање бројних повластица, као и руководећих места на свим нивоима власти, незадовољство Албанаца је кулминирало смрћу Јосипа Броза Тита и избијањем насилних демонстрација у марту 1981. године, уз поруке „Косово република“, „Ми смо Албанци, не Југословени“ (Обрадовић 2017). Иако је изванредан број интелектуалаца из Србије указивао „на физички, политички, правни и културни геноцид“, политички кругови су игнорисали ситуацију (Pavlović 2010).

О незавидном положају српске мањине говори податак да је у раздобљу 1951–1990. године Космет напустило 150.000 Срба, Црногораца и других неалбанаца. На ту поражавајућу чињеницу указали су и пописи из 1981. и 1991. године (албанска заједница је одбила да учествује). Пописом из 1981. је забележен највећи број Албанаца у послератном периоду (> 1,2 милиона). Са друге стране, број Срба је константно опадао – у 1981. години је живело 210.000, док су према попису из 1991.

---

20 Покрајину је, са релативно високим апсолутним економским показатељима (физичким обимом производње), истовремено пратио низак ниво инвестиција по глави становника. Разлоге вишедеценијске стагнације треба тражити у високом природном прираштају албанске популације и општој неорганизованости. Стопе демографских инвестиција превазилазиле су стопе економске инвестиција (Радовановић 1998б).

године Срби чинили свега 10% популације покрајине. Иако се наводило да су економски разлози били пресудни, највећи део миграција је био етнички мотивисан. У преко 80% случајева били су заступљени различити облици директне, институционалне и идеолошке дискриминације (Благојевић 2007). Осим миграционе компоненте, значајно је напоменути и вишедеценијски позитиван и изузетно висок природни прираштај међу Албанцима на КиМ. Истина, за разлику од остатка земље где је негативан природни прираштај Срба забележен крајем 80-их (Војводина), а током 90-их и остатку, дотле је малобројно становништво на Космету бележило позитиван прираштај. На крају, треба рећи да је и у неповољним околностима српска мањина у покрајини била носилац целокупног природног прираштаја у Србији.²¹

РАСТУЋИ НАЦИОНАЛИЗАМ И УТИЦАЈ МЕЂУНАРОДНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ НА РЕШАВАЊЕ КОСОВСКОМЕТОХИЈСКОГ ПИТАЊА

Доласком Слободана Милошевића на власт 1987. године косовски процес улази у нову фазу. Иако наследник југословенске идеје, са својим ставовима убрзо је прерастао у националног лидера Срба. Такву репутацију је стекао већ 1989. године гушењем побуне Албанаца и изменама Устава из 1974. године, чиме је умањена аутономија покрајина, а увећано присуство српске државе. Велику улогу је такође имао и његов говор на Газиместану, на прослави шест векова Косовског боја, и изјава „опет смо у биткама, и пред биткама“, што је у деценијама касније повезивано са ратним намерама и стварањем „Велике Србије“ (Bataković 2017).

Распадом СФРЈ и ратовима на њеном простору ситуација се додатно компликовала. Уставом новоформиране Савезне Републике Југославије (1992) са једне стране учвршћена је позиција Србије у АП Косово и Метохија, а са друге стране тензије су расле, и кулминирале су оружаним сукобом 1998/99. године. У периоду до 1995. године и

21 Радовановић (1998а), говорећи о стању српског етноса, пореди социјалистички период са временом турске владавине. Демографском експлозијом албанске популације 50-их и 60-их година уз изражену имиграцију, са једне стране, и знатно смањену репродукцију и емиграцију Срба (1961–1981) са друге стране, дошло је до крупних етнонационалних промена. Таквом политиком у потпуности су поништени покушаји колонизације између два рата, што аутор означава као демографску катастрофу. Он уводи појам „етноцида“ указујући на континуитет албанизације и десрбизације КиМ.

доношења Дејтонског мировног споразума спровођена је „континуирана и ненасилна“ побуна косовских Албанаца. Под вођством Ибрахима Ругове, лидера Демократског савеза Косова, донет је Устав тзв. Републике Косово (Качанички устав), а потом спроведен илегални референдум о сецесионизму и избори представника у парламентару Републике Косово (1991/92) (Гарабедјан 2007). Истовремено, на позив албанских лидера врши се масовни бојкот званичних органа власти и формирање паралелних институција уз интернационализацију ко-сметског питања током 1992–1993. године (Пић 2007).

Након Дејтона расте подршка екстремизму која се огледа у преко 60 етнички мотивисаних убиства и терористичких напада у периоду 1995–1998. године (Bataković 2015). Током 1998. формирана је тзв. Ослободилачка војска Косова (ОВК), герилска организација која је спроводила терористичке акције широм Космета, што је условило сукоб са војним и полицијским снагама Србије (Guzina 2005). О континуитету великоалбанске политике иде у прилог и доношење „Платформе за решавање албанског националног питања“ од стране Академије наука у Тирани октобра 1998. године (Здравковић 2014). Након низа инцидената (случај „Јашари“, 1998. и „Рачак“, 1999) и извештаја који су тврдили да преко 230.000 косовских Албанаца избегло под притиском српских снага безбедности, Савет безбедности УН доноси низ резолуција (бр. 1160; 1199; 1203) које алармирају на „лошу хуманитарну ситуацију“. Као последица неуспелих преговора Контакт групе са представницима Срба и Албанаца у Рамбујеу (фебруар–март), чланице НАТО-а без одлуке Савета безбедности започињу напад на Југославију 24. марта 1999. године (Greenwood 1999). Према подацима међународних организација непосредно и током бомбардовања са територије Космета протерано је око 850.000 Албанаца, а убијено 12.000, међу којима и 2.000 Срба (HRW 2001).

Потписивањем Кумановског споразума и прихватањем Резолуције 1244 СБ УН (09–10. јун) од стране СР Југославије након 78 дана сукоба, покрајина добија улогу војно-цивилног протектората уз потпуно укидање власти Србије на овом простору. У периоду транзиције власти десили су бројни злочини ОВК, пљачке, узурпација имовине, рушење и паљење манастира, цркава и гробаља. Претпоставља се да је тада нестало и киднаповано 1.500 неалбанских жртава (Ђокић 2015). Сви наведени догађаји су довели до највећег интерног расељавања преко 287.000 лица (80% Срба) (Влада РС 2017). Занимљиво, век раније и Цвијић (1902: 95–96) указујући на анархију и живот недостојан човека, посебно у Метохији, каже:

„Ово су вароши под оружјем. Сва је чаршија наоружана мартинкама и револверима и због малих повода се узбуне и одмах потече крв. Хришћанско становништво је без сигурности и икаквих права. Арбанаси убијају и новчано уцењују имућније Србе, све што им треба узимају из њихових дућана, а не плаћају. Дешава се чак да их истерају са имања и куће, а потом се настане. Власт није у стању томе стати на пут“.

Данас, готово 20 година од ратног сукоба, подаци су поражавајући. Број Срба је сведен на минимум, чинећи свега 5–7% популације покрајине. Истовремено, у ужој Србији и Војводини евидентирано је око 70.000 лица у потреби, док се 430 особа и даље налази у колективним центрима, највише на КиМ (КИРС 2018). Са друге стране, завршетком бомбардовања реализован је повратак око 800.000 избеглих Албанаца. Такође постоји и чињеница да се њихов број знатно увећао у протеклом периоду, али тешко је поверовати да је достигао 1,7 милиона, колико су привремене институције пописале 2011. године (непоуздан попис, масовна емиграција и пад наталитета).

САВРЕМЕНИ ИЗАЗОВИ КОСМЕТСКОГ ПРОБЛЕМА²²

Иако су многи веровали да ће повлачењем Милошевића и доласком демократских снага стање српске заједнице бити знатно побољшано, прави прогром се десио 17/18. марта 2004. године. У присуству међународне заједнице (УНМИК и КФОР), за мање од 48 часова у сукобима са екстремистима страдало је 20 људи, рањено више стотина, док је запаљено 800 домова из којих је протерано око 4.000 људи. Такође, уништено је 35 храмова и споменика од којих су многи били под заштитом (укупно 150 од 1999. године). Овом акцијом највише су страдале енклаве повратника јужно од Ибра док је север Космета успешно одбрањен (Batt 2005). О тешкоћама нашег народа и немогућности заштите писао је и највећи српски географ. Његове речи забележене око 1900. године као да су се поновиле почетком XXI века, али у много суровијем облику.

---

22 Значај КиМ можемо посматрати у најмање три контекста: историјски (седиште српске културе и духовности), економски (ресурсна основа вредна милијарде долара) и можда најважнији, геостратешки положај. Степић (1997) покрајину доживљава као геополитичку и демографску макротврђаву, оивичену „бедемима“ коју чине планински венци, док бројни превоји и клисуре представљају „капије или пролазе“. Истовремено, многи политиколози религије истичу улогу овог простора у физичком повезивању свих територија настањених већинском муслиманском популацијом од Турске до Босне и Херцеговине (тзв. зелена трансверзала).

„Упркос противљењу турског кајмакана, решио сам се да преко Мокре горе пођем у Пећ (Прек) на црногорској граници. Пратња која ме је досад стално пратила на свим мојим путовањима, и која се састојала од мога гаваза и једног жандарма, попела се сада на 10 до 12 оружаних људи. И поред ове наоружане силе, пролазио сам, током целог путовања, кроз тешке неприлике. Није био редак случај да је стража остајала будна целу ноћ или да смо морали неко немирно место хитно да напустимо“ (Цвијић 1965: 69–70).

У условима погоршане унутрашње политичке ситуације (излазак Црне Горе из државне заједнице 2006. год.) и уз свесрдну подршку међународног фактора (САД и већи део ЕУ) ставовима Приштине отпочели су Бечки преговори 2007. године. Иако је Београд истицао предлоге попут „више од аутономије, мање од независности“, али и друге уступке, супротна страна ниједно решење није прихватала. Изласком Србије из процеса, уз подршку страних ментора, 17. фебруара 2008. Приштина доноси „Декларацију о независности“ и проглашава тзв. државу Косово (Weller 2008; Bataković 2017). У тој последњој фази косовског циклуса на територији Европе Албанци први пут у историји добијају „своју етнички чисту државу и друштво“. Истовремено, српска позиција је погоршана саветодавном одлуком Међународног суда правде у Хагу (2010) да „независност Косова не крши принципе међународног права“ (Obradović-Wochnik–Wochnik 2012). Готово непромишљено званични представници Србије измештају активности из Уједињених нација и прихватају долазак цивилне мисије ЕУЛЕКС на територију јужне покрајине. Иако један од главних заговорника независности Косова, Европска унија преузима примат у дефинисању „коначног решења“. У том контексту, од марта 2011. започињу технички разговори Београда и привремених институција Приштине. Усвојен је читав низ докумената, чиме се тежило растерећењу односа и олакшавању свакодневног живота у постконфликтном периоду.²³ У питању су биле активности у оквиру претприступних преговора са ЕУ (поглавље 35).

Променом власти, крајем 2012. године започиње нова фаза, којом се интензивира политички дијалог обе стране потписивањем „Споразума о принципима који регулишу нормализацију односа“ (19. април 2013. године). У складу са истим постигнут је договор о другим питањима (енергетика и телекомуникације) током 2015. и 2016. године. Са друге стране, предвиђено оснивање „Заједнице српских оп-

23 Потписани су документи о слободи кретања, полицији, правосуђу и матичним књигама, царинском печату и катастарској евиденцији, признању високошколских диплома, интегрисаном управљању прелазима и регионалном представљању (Влада РС 2017).

штина“, ни после пет година није отпочело (Ђукановић 2013).²⁴У међувремену, крајем октобра 2017. године започео је и унутрашњи дијалог о КиМ на коме су могућа решења изнели представници научног сектора, државних институција, привреде и невладиних организација. Већина учесника се залаже за статус quo и очување замрзнутог конфликта. Ипак, сви се слажу да треба сарађивати, а посебно на економском плану у области привредне сарадње.

Међутим, и поред свих напора неопходно је поставити суштинско питање. Како данас живе Срби у јужној покрајини? Нећемо погрешити уколико кажемо у потпуности егзистенцијално угрожено. Без основних људских права, изоловано, српска заједница опстаје у немилости силе. Можда управо речи Цвијића у говору одржаном у „Колу српских сестара“ 1907. године најбоље то илуструју.

„Ниједан део српског народа није тако бесправан и потиштен као онај у Метохији, око Пећи, Дечана и Ђаковице, изложен потпуној анархији и дивљаштву Арбанаса...Уочи једног великог празника гледао сам тај свет искупљен око Свете Патријаршије, изнад Пећи, голорук, заплашен, арбанашким зулумима понеки престрављен. На њима се јасно види да је молитва не само утеха, него и нада и програм, кад човек нема друге утехе и друге наде. Они се моле за своје спасење, и то је управо главна садржина молитве“ (Цвијић 1921а: 56).

ЗАКЉУЧАК

Подручје Косова и Метохије карактерише турбулентна политичка ситуација која је присутна вековима. Незадовољство се испољавало у виду тихих и мирних побуна које су временом прерасле у оружане сукобе. Дobar стратешки положај и природна богатства чине овај простор пожељним за живот, не само Срба, већ и других етничких група. Кроз историју се на различите начине прилазило проблему очувања српске заједнице и решавању српско-албанских односа: процесима колонизације, подстицањем привредног развоја кроз економске реформе, уставним променама 1963. и 1974. године. Међутим, ни једна од ових активности није уродила плодом јер су тензије постајале све веће током осамдесетих година, да би кулминирале оружаним

---

24 Ова асоцијација би требала да обухвати локалне самоуправе насељене већинским српским становништвом (Северна Митровица, Зубин Поток, Лепосавић и Звечан) на северном, као и Грачаницу, Клокот, Партеш, Ранилуг, Ново Брдо и Штрпце на централном и јужном Космету. Имала би одређен степен аутономије, а њене надлежности би биле дефинисане Статутом.

сукобима током 1997/98. и НАТО агресијом у марту наредне године. Једнострано проглашење тзв. државе Косово додатно је ослабило улогу државе Србије у јужној аутономној покрајини. Као резултат новонастале ситуације додатно је погоршан безбедносни и економски положај преосталих Срба, а посебно у енклавама на југу КиМ.

Анализирајући тренутни статус покрајине и могућности Србије, може се правом рећи да је данашња ситуација готово истоветна оној из Цвијићевог времена. Иако смо мала балканска држава на сред европског друма, није истина да морамо пред већима неоправдано попуштати. О нашем проблему морамо обавештавати најшире мњење јер “човек не слути колико се тиме може учинити”, говорио је Цвијић (1921а: 68). Стога, у светлу турбулентних међународних односа, али и домаћих прилика, морамо памтити речи великог географа о патриотизму. „Стално се морају стављати национални интереси испред интереса пролазних група и појединаца, па ма ко они били“. Морају се избегавати међусобна трвења, јер је рад „за целину“ највише национално осећање (Цвијић 1921а: 67). Додатно, истакао је да национална осећања не смеју да пређу у шовинизам, односно мржњу према другим народима и преувеличање сопствене вредности. Ипак, иако је говорио о бескрупулозности интереса великих сила, истицао је да Срби своје националне циљеве могу остварити само ако их ускладе са намерама неког већег савезника (Радојевић 2015). Само кроз јединство можемо заштитити наш идентитет и кључне интересе. Надамо се да ће се антропогеографске особености прошлости користити за решавање садашњих и будућих међунационалних и политичких односа, а посебно на осетљивим подручјима као што је косовско-метохијско питање. Јер, како Станковић (2006: 57) истиче, „Порушене и попаљене цркве, оскрнављена гробља, много убијених и протераних, део су историје чије поуке из прошлости нисмо научили“.

ЛИТЕРАТУРА

- Bataković 1999: Dušan T. Bataković. “Twentieth-Century Kosovo-Metohija: Migrations, Nationalism, and Communism”. *Journal of the North American Society for Serbian Studies*, vol. 13, no. 2, 1–23.
- Bataković 2008: Dušan T. Bataković. “Kosovo and Metohija: Serbia’s Troublesome Province”. *Balkanica*, no. 39, 243–276.
- Bataković 2015. Dušan T. Bataković. “Kosovo and Metohija: History, Memory, and Identity”. In: *The Christian Heritage of Kosovo and Metohija: The Historical and Spiritual Heartland of the Serbian People*. Eds. Maxim Vasiljević et al. Los Angeles: Sebastian Press; Belgrade: Institute for Balkan Studies, SASA; Faculty of Orthodox Theology, 569–607.

- Bataković 2017: Dušan T. Bataković. "The Case of Kosovo: Separation vs. Integration Legacy, Identity, Nationalism". *Central European and Balkan Studies*, vol. 26, 105–123.
- Batt 2005: Judy Batt. *The Question of Serbia*. <https://hip.lisboa.ucp.pt/edocs/cde/2005_12518.pdf>. [07.09.2018].
- Bellamy 2000: Alex J. Bellamy. "Human Wrongs in Kosovo: 1974–99". *The International Journal of Human Rights*, vol. 4, no. 3–4, 105–126.
- Bjelajac 2007: Mile Bjelajac. "Migrations of Ethnic Albanians in Kosovo 1938–1950". *Balkanica*, no. 38, 219–230.
- Bogdanović 2015: Dimitrije Bogdanović. "The Kosovo Question – Past and Present". In: *The Christian Heritage of Kosovo and Metohija: The Historical and Spiritual Heartland of the Serbian People*. Eds. Maxim Vasiljević et al. Los Angeles: Sebastian Press; Belgrade: Institute for Balkan Studies, SASA; Faculty of Orthodox Theology, 849–856.
- Daskalovski 1999: Zhidas Daskalovski. "Towards an Integral Theory of Nationalism"? Case-Study Kosovo. *International Journal on Minority and Group Rights*, vol. 6, no. 4, 483–507.
- Đukanović 2013: Dragan Đukanović. "Односи између Београда и Приштине: од техничког до политичког дијалога". *Међународни проблеми*, vol. 65, no. 3, 365–385.
- Greenwood 1999: Christopher Greenwood. "Humanitarian Intervention: The case of Kosovo". *Finnish Yearbook of International Law*, vol. 10, 141–175.
- Guzina 2005: Dejan Guzina. "Kosovo or Kosova – Could It Be Both? The Case of Interlocking Serbian and Albanian Nationalisms". In: *Understanding the War in Kosovo*. Eds. Florian Bieber and Zidas Daskalovski. London: Franc Cass Publishers, 29–50.
- HRW [Human Rights Watch] 2001: *Under Orders: War Crimes in Kosovo*. <<https://www.hrw.org/legacy/reports/2001/kosovo/>>. [28.09.2018].
- Marković 1980: Jovan Đ. Marković. *Regionalna geografija SFR Jugoslavije*. Beograd: Грађевинска књига.
- Obradović-Wochnik–Wochnik 2012: Jelena Obradović – Wochnik–Alexander Wochnik. "Europeanising the 'Kosovo Question': Serbia's Policies in the Context of EU Integration". *West European Politics*, vol. 35, no. 5, 1158–1181.
- Pavlović 2010: Momčilo Pavlović. "Kosovo under autonomy 1974–1990". In: *Confronting the Yugoslav Controversies*. Eds. Charles W. Ingraio and Thomas A. Emmert. West Lafayette: Purdue University Press, 48–81.
- Petrović–Stefanović 2010: Aleksandar Petrović – Đorđe Stefanović. "Kosovo, 1944–1981: The Rise and the Fall of Communist Nested Homeland". *Europe-Asia Studies*, vol. 62, no. 7, 1073–1106.
- Radovanović 1995: Milovan Radovanović. "Kosovo and Metohia – A Geographical and Ethnocultural Entity in the Republic of Serbia". *The Serbian Question in the Balkans: geographical and historical aspects*. Eds. Jovan Ilić et al. Belgrade: University of Belgrade – Faculty of Geography, 83–124.
- Službeni list Demokratske Federativne Jugoslavije*, br. 13/1945.
- Weller 2008: Marc Weller. "Kosovo's Final Status". *International Affairs*, vol. 84, no. 6, 1223–1243.
- Аритонових 2010: Ивана Аритонових. „Неки узроци и последице друштвених сукоба на Косову и Метохији“. *Башићина*, св. 28, 323–345.
- Бјелица 2006: Слободан Бјелица. „Косово и Метохија у оквиру Југославије“. *Култура њолиса*, бр. 4/5, 411–420.
-

- Благојевић 2007: Марина Благојевић. „Повратак истини: миграције Срба и Црногораца са Косова и Метохије“. У: *Косово и Метохија: прошлости, садашњости и будућности*. Зборник радова. Научни скупови, књ. СХV, Одељење друштвених наука, књ. 28. Ур. Коста Михаиловић. Београд: САНУ, 143–161.
- Богдановић 1986: Димитрије Богдановић. *Књига о Косову*. Београд: САНУ.
- Борозан 1995: Ђорђе Борозан. *Велика Албанија: историјско, идеје и праксе*. Београд: Војноисторијски институт Војске Југославије.
- Вилотић 2006: Миладин Вилотић. „Сведочење о збивањима на Космету у раздобљу 1959–1968. Године“ У: *Срби на Косову и Метохији*. Зборник радова. Научни скупови, књ. СХII, Одељење друштвених наука, књ. 26. Ур. Стеван Карамата и Часлав Оцић. Београд: САНУ, 349–365.
- Влада РС [Влада Републике Србије] 2017: *Косово и Метохија*. <<http://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/index.php?id=68657/>>. [25.09.2018].
- Војводић 2007: Михаило Војводић. „Србија и Срби на Косову и Метохији од Берлинског конгреса до Балканских ратова“. У: *Косово и Метохија: прошлости, садашњости и будућности*. Зборник радова. Научни скупови, књ. СХV, Одељење друштвених наука, књ. 28. Ур. Коста Михаиловић. Београд: САНУ, 85–94.
- Гарабедјан 2007: Агоп Гарабедјан. „Албански сецесионизам деведесетих година ХХ века“. У: *Косово и Метохија: прошлости, садашњости и будућности*. Зборник радова. Научни скупови, књ. СХV, Одељење друштвених наука, књ. 28. Ур. Коста Михаиловић. Београд: САНУ, 129–142.
- Гаћеша 1990: Никола Л. Гаћеша. „Колонизација Срба и Црногораца у Краљевини Југославији и ФНРЈ (1918–1948)“. У: *Сеобе српског народа од ХIV до ХХ века*. Зборник радова. Ур. Драгутин Ранковић. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 111–126.
- Гаћиновић 2008: Радослав Гаћиновић. „Насиље на Косову и Метохији“. *Политичка ревија*, вол. 15, бр. 1, 71–90.
- Гаћиновић 2012: Радослав Гаћиновић. „Зашто Косово не може постати самостална држава и опстати као таква“. У: *Косово и Метохија 1912–2012*. Тематски зборник. Ур. Бранко Јовановић и Урош Шуваковић. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини, 223–238.
- Грчић 2015: Мирко Грчић. „Џвијићева истраживања становништва и миграција“. У: *Јован Цвијић: животи, дело, време*. Ур. Видојко Јовић и Александар Костић. Београд: САНУ и Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ, 183–190.
- Дедијер 1922: Јевто Дедијер. „Стара Србија – географска и етнографска слика“. *Српски књижевни гласник*, вол. 29, бр. 9, 674–699.
- Денда–Стојановић 2017: Стефан Денда–Јасна Стојановић. „Ибарски Колашин“. У: *Из дележница Јована Цвијића – прикази и тумачења*. Посебна издања, књига 94. Ур. Ана Милановић Пешић и др. Београд: САНУ и Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ, 138–141.
- Ђокић 2015: Бојан Ђокић. „Нумеричка анализа списка отетих и несталих Срба и припадника других мањинских заједница на Косову и Метохији“. *Токови историје*, бр. 1, 123–144.
- Здравковић 2014: Милоје Здравковић. „Велика Албанија – обликовање нове политичке нестабилности на Балкану“. *Војно дело*, вол. 66, бр. 1, 160–193.
- Илић 2007: Предраг Илић. „О континуитету сецесионистичког деловања албанских националиста на Косову и Метохији (1945–1999)“. У: *Косово и Метохија: прошлости, садашњости и будућности*. Зборник радова. Научни скупови, књ.

- CXV, Одељење друштвених наука, књ. 28. Ур. Коста Михаиловић. Београд: САНУ, 85–94.
- Јањетовић–Селинић 2017: Зоран Јањетовић–Слободан Селинић. „Историјски процеси и миграциона кретања на територији Србије од раног средњег века до 2006“. У: *Географија Србије*. Поседна издања, књ. 91. Ур. Милан Радовановић. Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ, 418–505.
- КИРС [Комесаријат за избеглице и миграције РС] 2018: *Сћање и пошребе иншерно раселених лица*. <<http://www.kirs.gov.rs/articles/navigate.php?type1=15&lang=SER&date=0>>. [30.09.2018].
- Марковић 2006: Михаило Марковић. „Еволуција косовског проблема и могућности његовог решења“. У: *Срби на Косову и Метохији*. Зборник радова. Научни скупови, књига CXII, Одељење друштвених наука, књига 26. Ур. Стеван Карамата и Часлав Оцић. Београд: САНУ, 211–217.
- Милосављевић 2010: Љубинко Милосављевић. „Покушај отмице Косова и Метохије“. У: *Косово и Метохија у цивилизацијским токовима*, књ. 4. Тематски зборник. Ур. Драги Маликовић и Урош Шуваковић. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини, 585–596.
- Мирковић 2014: Тодор Мирковић. „Косово и Метохија – девет векова после“. *Војно дело*, вол. 66, бр. 2, 186–209.
- Обрадовић 2017: Жарко В. Обрадовић. „Косовски замрзнути конфликт“. *Глобализација и локализација*. Тематски зборник. Ур. Урош Шуваковић и др. Београд: Српско социолошко друштво и Институт за политичке студије; Косовска Митровица: Филозофски факултет, 627–644.
- Павловић 2008: Александар Павловић. „Просторни распоред Срба и Црногораца колонизованих на Косову и Метохију у периоду између 1918. и 1941. Године“. *Баштина*, св. 24, 231–245.
- Павловић 2009: Александар Павловић. „Прилог о економско-социјалном положају колониста на Косову и Метохији 1918–1941“. *Архив*, вол. 10, бр. 1/2, 91–104.
- Радовановић 1998а Милован Радовановић. „Срби, Албанци и остали етничитети на Косову и Метохији са освртом на појаву међуетничке флотантности и њихову условљеност“. *Етнички односи Срба са другим народима и етничким заједницама*. Поседна издања, књига 44. Ур. Никола Пантелић. Београд: Етнографски институт САНУ, 67–94.
- Радовановић 1998б: Милован Радовановић. „Десрбизација и албанизација косовско-метохијске Старе Србије“. *Архив за љравне и друштвене науке*, вол. 54, бр. 3, 3–40.
- Радовановић 2006: Милован Радовановић. „Косово и Метохија – историјскогеографски, етнографски и геополитички положај“. *Политички интерес*, вол. 2, бр. 1, 7–34.
- Радојевић 2015: Мира Радојевић. „Јован Цвијић у друштвено-политичком животу српске и југословенске државе“. *Јован Цвијић: животи, дело, време*. Ур. Видојко Јовић и Александар Костић. Београд: САНУ и Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ, 79–98.
- РЗС [Републички завод за статистику] 2017: *Књије пописа*. <<http://www.stat.gov.rs/sr-cyrl/publikacije/>>. [15.09.2018].
- Секуловић–Гиговић 2008: Драгољуб Секуловић–Љубомир Гиговић. „Стара Србија и Албанци“. *Глобус*, бр. 33, 165–174.
- Станковић 2006: Стеван М. Станковић. *Јован Цвијић – даровити и осећајна душа*. Београд: СГД.

- Степић 1997: Миломир Степић. „Географске основе геополитичког положаја Косова и Метохије“. У: *Косово и Метохија – изазови и одговори*. Зборник радова. Ур. Вељко Б. Кадијевић. Београд: Институт за геополитичке студије, 229–248.
- Урошевић 1965: Атанасије Урошевић. *Косово*. Српски етнографски зборник, књ. LXXVIII, Насеља и порекло становништва, књига 39. Београд: САНУ.
- Урошевић 1987: Атанасије Урошевић. *Етнички процеси на Косову током њурске владавине*. Посебна издања, књ. DLXXVII, Одељење друштвених наука, књ. 94. Београд: САНУ.
- Цвијић 1902: Јован Цвијић. *Антропогеографски проблеми Балканскога полуострва*. Српски етнографски зборник, књ. IV, Насеља српских земаља, књ. 1. Београд: Српска краљевска академија.
- Цвијић 1906: Јован Цвијић. *Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије с њомајрањима у Јужној Бујарској, Тракији, суседним деловима Мале Азије, Тесалији, Еџиру и Северној Арданији*. Београд: Српска краљевска академија.
- Цвијић 1913: Јован Цвијић. „Излазак Србије на Јадранско море“. *Гласник Српској географској друштва*, бр. 2, 192–204.
- Цвијић 1921а: Јован Цвијић. *Говори и чланци*, књ. 1. Београд: Издавачка књижара “Напредак”.
- Цвијић 1921б: Јован Цвијић. „Границе и склоп наше земље“. *Гласник Српској географској друштва*, бр. 5, 1–17.
- Цвијић 1922а: Јован Цвијић. *Балканско полуострво и јужнословенске земље: основе антропогеографије*. Београд: Државна штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.
- Цвијић 1922б: Јован Цвијић. *Метанаспазичка кретања, њихови узроци и последице*. Српски етнографски зборник, књ. XXIV, Насеља и порекло становништва, књ. 12. Београд: Српска краљевска академија.
- Цвијић 1965: Јован Цвијић. *Аудиографија и други сјиси*. Прир. Владимир Стојанчевић. Београд: Српска књижевна задруга.

Stefan Lj. DENDA
Jasna M. MICIĆ
Željko N. BJELJAJAC

THE ACTUALITY OF CVIJIC'S RESEARCH IN THE CONTEXT OF SERBIAN-AL-
BANIAN RELATIONS IN KOSOVO AND METOHIJA

SUMMARY

The area of Kosovo and Metohija has always attracted researchers, including a prominent geographer Jovan Cvijić. This was due to its strategic position, physical-geographical features, but also because of the dynamic ethnographic processes. Populated by Slavic tribes from the earliest times, the greatest rise was experienced in the medieval Nemanjić state. After the fall of the Serbian state under Ottoman rule, a large number of Serbs moved to the north, while the Arbanasi (Albanians) occupied this area. Impoverished by the Balkan and the First World War, Kosovo and Metohija became a part of the first Yugoslav state. The first half of the 20th century was marked by increase in the share of the Albanian population, with the planned immigration of Serbs through colonization processes in the late 1920s and 1930s. After the Second World War and the formation of the SFRY, the Serbian national question was ignored and pushed into the background. The breakup of the federal-state has led to the culmination of Albanian nationalism in K&M, which soon has grown into an armed conflict. With the NATO involvement and the bombing of the FR Yugoslavia, and support of the Albanians, one of the greatest ethnic cleansings in the contemporary history was carried out. Today, ten years after the unilateral declaration of Kosovo's independence, the key issues of protecting national interests and improving the living conditions of the Serbian community in the southern province have been negotiated.

Key words: Jovan Cvijić, the chronology of events, Serbian-Albanian relations, ethnographic processes, migrations, Kosovo and Metohija